

OTTO PELZ

A SZAKKÉPZŐ ISKOLAI TANÁROK ÉS OKTATÓK KÉPZÉSE
A NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁGBAN

1. A szakmunkásképző iskolák kialakulása

A Német Szövetségi Köztársaságban változatos szakképzési rendszer alakult ki, amelynek a szakmunkásképző iskola a magja és a legismertebb formája.

Kialakulása természetesen nem a Német Szövetségi Köztársaság megalapításával, 1949-ben kezdődött, hanem messze a 19. századba nyúlik vissza. Az ipari fejlődéssel párhuzamosan nőtt a munkaerő iránti igény, amelynek szükségképp túlnyomórészt a parasztságból kellett verbuválnia, és nagymértékű képzésre volt szüksége. A "továbbképző iskolák",¹ amelyek szakmai irányultságú elméleti ismereteket nyújtottak a tanoncoknak (míg az üzemek a gyakorlati képességek kifejlesztésében voltak illetékesek), növekvő jelentőségre tettek szert ebben az időben. A továbbképző iskolákban lényegében a szabad időben, vagyis a munkanapok estéin és vasárnap folyt az oktatás.

Az oktatást túlnyomórészt mellékfoglalkozásban látták el népiskolai tanítók és az üzemi gyakorlatból jövő oktatók.

1921-től vezették be Németországban a "szakmai iskola"² elnevezést, és 1932-től rendelték el az országosan egységes tanonciskolai iskolakötelezettséget. Csak lassanként fejlődött ki, a húszas és a harmincas években az önálló tanonciskolai tanár- és oktatóképzés.

2. A szakképző iskolák különböző formái

A szakképző iskolai tanár- és oktatóképzés mai rendszerének bemutatása előtt meg kell világítani egy pillantás erejéig azoknak az iskoláknak a rendszerét, amelyeket "szakképző iskolák" elnevezéssel foglalunk össze.

¹Fortbildungsschulen

²Berufsschule; a háború előtt a magyar tanonciskolának, a mai iskolarendszerünkben pedig a szakmunkásképző iskolának felel meg.

A Német Szövetségi Köztársaság föderalisztikus szövetségi állam, amelyben a szövetségi tartományoknak kulturális szuverenitásuk³ van. Ez azt jelenti, hogy a szövetségi tartományok alapvetően autonómok az iskolarendszer és a pedagógusképzés kialakításában. Hogy lehetőleg egységes legyen az NSZK-ban a fejlődés, ezért a szövetségi tartományok létrehozták a kultuszminiszterek állandó konferenciáját (KMK).⁴ A KMK egyezteteti azokat a vezérelveket, amelyek alapján szabályozzák a szövetségi tartományok a szakképző iskolák rendszerét és fejlesztését.

A szakképző iskolák rendszerében mindenekelőtt részidejű és teljes idejű iskolákat kell megkülönböztetni.

A részidejű iskolákat — lényegében a szakmunkásképző iskolák ezek — az üzemi képzésük mellett látogatják a szakmunkástanulók, rendszerint heti 8—12 tanítási órában. Ez a szakmai tevékenységet követő oktatás⁵ heti egy-két napon vagy tömbösített formában folyik. Az utóbbi esetben a tanulók egy vagy néhány hétig csak iskolába járnak, s azt követően több hétig az üzemi képzésben vesznek részt.

A teljes idejű iskolákhoz tartozik a szakmai előkészítő iskola⁶ és a szakmai alapozó iskola,⁷ amelyek megelőzik a tulajdonképpeni szakképzést. Mindkét iskola egyéves, és közel azonos időarányban nyújt elméleti és gyakorlati képzést. A szakmai előkészítő iskola azokat a fiatalokat szolgálja, akik még nincsenek abban a helyzetben, hogy szakmai képzésben vegyenek részt, és akiknél ki kell egyenlíteni a legkülönbözőbb tanulási és magatartási fogyatékoságokat. A szakmai alapozó iskolák 13 szakirány⁸ keretében (mint pl. fémtechnika, elektrotechnika, építőtechnika) kiterjednek majdnem minden képzési szakmára. Ezekben az iskolákban a választott szakirány alapjaival ismertetik meg a fiatalokat elméleti és gyakorlati képzés keretében, azzal a céllal, hogy képesek legyenek a megalapozott szakmaválasztásra. Ezt az évet be kell számítani a rákövetkező szakképzési időbe. A szakmai alapozó iskola mindaddig csak részben terjedt el a szövetségi tartományokban.

A fentebbieken túl a következők a tulajdonképpeni szakképző iskolaformák.

³Kulturhoheit

⁴KMK = Kultusministerkonferenz = Kultuszminiszteri Konferencia, ami elsősorban testületet jelent.

⁵berufsbegleitender Unterricht

⁶Berufsvorbereitungsjahr

⁷Berufsgrundbildungsjahr

⁸Berufsfeld; a mi szakképzési terminológiánkban szakmacsoportnak is fordítható.

– Egyéves vagy többéves szakiskolák,⁹ amelyek iskolai végzettség mellett rendszerint szakmai előképzettséget (részqualifikációt) vagy teljes szakmai képzettséget nyújtanak.

– Szakmai továbbképző iskolák,¹⁰ ahol fiatal szakmunkások és segítők szerezhetnek olyan végzettséget, amely lehetővé teszi számukra a szakközépiskolákban vagy a szakgimnáziumokban való továbbtanulást.

– Szakközépiskolák,¹¹ amelyek szintén feltételeznek bizonyos szakmai képzettséget, és magasabb szakmai képzettséghez vezetnek (pl. technikus, nevelő).

– Szakközépiszkolák¹² és szakgimnáziumok,¹³ amelyek részben szakmai kvalifikációt, valamint bizonyos iskolai végzettséget tételeznek fel, és szakfőiskolai, illetve egyetemi tanulmányokhoz vezetnek.

3. A tantárgyak

Az iskolák szakirányaiból erednek azok a tantárgyak, amelyek oktatására tanerőt kell képezni.

1. Szakirányok: egészségügy, elektrotechnika, élelmiszertudomány, fa- és műanyagtechnika, fémtechnika, formatervezés,¹⁴ gazdaságtudományok, grafikai technika, háztartástudomány, mezőgazdaság- és kertészettudomány, testápolás, textil- és ruházattechnika, vegyi technika.

2. Általános (közismereti) tantárgyak: iskolatípusok szerint a következő tantárgyakat kell oktatni: angol, biológia, fizika, francia, gazdaságtan, informatika, kémia, közösségismeret/politika, matematika, művészet, német, spanyol, sport, vallástan, zene.

3. Szakmai gyakorlati oktatás: a fentebb felsorolt szakirányok szerint.

4. Tanerőfoglalkoztatás

A szakképző iskolákban kétféle tanerő látja el az oktatást:

⁹ Berufsfachschulen

¹⁰ Berufsaufbauschulen

¹¹ Fachschulen

¹² Fachoberschule

¹³ Fachgymnasium

¹⁴ Gestaltungstechnik

— az elméleti tantargyak tanügyi tanácsosai¹⁵ a szakmai elméleti és a közismereti tantargyakat, valamint

— a szakmai gyakorlatok oktatói — nevezik még őket szakmai tanároknak, oktatómestereknek is —, akik az egyes képzési szakirányok szerint látják el a szakmai gyakorlat oktatását.

Míg az elméleti tárgyak tanárainak képzése tudományos főiskolákon¹⁶ folyik a felsőfokú tanulmányok utáni gyakorlonoki idővel,¹⁷ addig a szakmai gyakorlatok oktatóinak képzése inkább a mesterképzésre épül, részben ezt követő, oktatóképző szemináriumi képzéssel.

Az iskolai hatóságok túlnyomórészt hivatalnoki státusban alkalmazzák a tanerőket.¹⁸ Ennek megfelelően az elméleti tantargyak tanárait a tudományos képzettségük alapján, amelyhez az 1. és a 2. államvizsga járul, magasabb hivatalnoki alkalmazási, illetve fizetési kategóriába sorolják be, mint a szakmai gyakorlatok oktatóit.

A besorolásnak kihatása van a kötelező óraszámra és a fizetésre. A szakelméleti és a közismereti tantargyak tanárainak (az ún. tanügyi tanácsosok) kötelező óraszámja tartományonként változóan, heti 23–25 óra, a szakmai gyakorlatok oktatóié pedig 23–28 óra. Egy 35 éves tanár, ha nős és egy gyermeke van, akkor a reál érvényes "A 13"-as bércategóriában kb. 4500.- DM havi bruttó bért kap. Az ugyanolyan idős és ugyanolyan családi állapotú oktató az ő számára érvényes "A 9"-es besorolásban havonta kb. 3200.- DM bruttó fizetéshez jut. Ezeket a jövedelmeket a szabad gazdaságban szerezhető jövedelmekkel összehasonlítva, a tanári fizetés valamivel alatta marad az okleveles mérnök, az oktatói fizetés pedig az üzemekben dolgozó mesterek fizetése alatt.

Szükséges megjegyezni, hogy alapjában véve nem lehetséges kiegészítő szakképző iskolai tanári stúdium nélkül alkalmazni mérnököket a szakképző iskolákban. Ugyancsak nem szokás gimnáziumi tanárokat sem alkalmazni, bár ebben eltérések vannak a szövetségi tartományok között.

¹⁵ Studienrat

¹⁶ wissenschaftliche Hochschule; hazai viszonylatban olyan egyetemi rangú intézménynek felel meg, ahol több tudományterületen folyik képzés (pl. műszaki, természettudományi, társadalomtudományi képzés egyazon főiskolán), vagyis a tudományegyetem főiskolai analagonjához ("tudományfőiskola") áll a legközelebb.

¹⁷ Referendariat

¹⁸ A hivatalnoki státus állami alkalmazást jelent, ami egyfelől bizalmi állás, másfelől jelentős védettség (pl. munkahely átszervezése, megszüntetése okán hivatalnoknak nem lehet felmondani).

5. A szakképző iskolai tanárok és oktatók képzése

A kulturális szuverenitás alapján mindegyik szövetségi tartománynak megvan a saját pedagógusképzési törvénye vagy a pedagógusképzést szabályozó törvényerejű rendelete.

5.1. A szakelméleti és közismereti tantárgyak tanárainak képzése

a) Főiskolai képzés

Az elméleti (szakelméleti és közismereti) tantárgyak tanárainak képzésére a következő, általánosan kötelező alapstruktúra alakult ki: a felsőfokú tanulmányokra való jogosultság (érettségi vagy azzal egyenértékű bizonyítvány) megszerzése, egyévi praktikum (szakmai gyakorlat) vagy teljes szakmai képzettség, tudományos főiskolai tanulmányok az 1. államvizsgálattal és gyakoronkság a gyakorlati szeminárium¹⁹ keretében szerzett 2. államvizsgálattal.

Messzemenően egységesek a szövetségi tartományok abban is, hogy minden szakképző iskolai tanárnak képzettséggel kell rendelkeznie egyvalamely képzési szakirányban, egy további konkrét tantárgyban és a neveléstudományokban.

A részleteket illetően nagyon sok különbség van az egyes tartományok között, úgyhogy egyetlen tanulmány keretében nem lehetne teljes képet adni a részletekről is. Ezért a továbbiakban Alsó-Szászország példáján mutatjuk be a szakképző iskolai tanárok képzését. Ez azért lehetséges, mert Alsó-Szászország gyakorlata hasonlít a legtöbb tartományéhoz, és szorosan követi a kultuszminiszteri konferencia határozatait és ajánlásait.

A tanulmányok tartalmát csak közvetve tudja befolyásolni az állam, mégpedig oly módon, hogy feltételeket szab meg az államvizsgára vonatkozóan, és állami vizsgálóhivatalokat állít fel. Annak alapján, hogy az alkotmány szavatolja a kutatás és az oktatás szabadságát, a felsőoktatási intézmények autonómiát élveznek a tanulmányi rend és az egyes stúdiumok tartalmának megállapításában.

A tanulmányi idő rendszerint nyolc szorgalmi szemeszter és két vizsgaszemeszter. A szabályszerű tanulmányi idő túllépése lehetséges. A tanulmányoknak három súlyponti területük van:

1. szakmai és gazdasági pedagógia, félévenként 30 órában,
2. a szakirány szerinti képzés 85^{*}, illetve 70 órában félévenként,
3. a választott tantárgynak megfelelő képzés 45^{*}, illetve 60 órában félévenként.

¹⁹Studienseminar

A csillaggal jelölt óraszámok az egészségügy, elektrotechnika, építő-technika, fémtechnika, formatervezési technika és gazdaságtudományok szakirányra, illetve az ezekkel kapcsolatos tantárgyakra vonatkoznak.

A szakmai és gazdasági pedagógiában a hallgatóknak ismereteket kell szerezniük

– a pszichológiában, valamint a szakképzési pedagógiai tevékenység szociológiai alapjaiban,

– a szakképzési rendszerekről,

– a szakmai kvalifikációs és szocializációs folyamatokról, valamint

– a szakmai tanulási folyamatok didaktikai alapjairól.

A tanulmányoknak ez a része minden hallgató számára kötelező, és betekintést kell hogy nyújtson a szakképzési pedagógia, valamint a szakképzési rendszer sajátosságaiba.

A szakirány (vö. 3.1.) szerinti képzésben átfogó ismereteket szereznek a hallgatók szakirányuk alap- és alkalmazási területeiről. Két példa világítja meg ezt.

Az élelmiszer-tudományok (táplálkozástudományok) szakirány alapterületeihez a következő részterületek tartoznak: élelmiszer-kémia, általános élelmiszer-technológia, kémia, fizika, az ember funkcionális autonómiája és fiziológiája, biológia és élelmiszer-mikrobiológia. Ezeket a részterületeket súlyozni is lehet.

A vizsgán a következő területeken szerzett ismeretekről kell bizonytságot tenni:

– élelmiszer-technika, súlypont a gabonafélék és a hús, valamint a gasztronóma és a közétkeztetés,

– élelmiszerek minőségtana, beleértve az élelmiszer-higiéniát és az élelmiszerjogot,

– táplálkozástan.

A fémtechnika szakirány gyártástechnika és gépjárműtechnika ágazatra tagolódik.

A gyártástechnológiai ágazaton gyakorlatokat kell végezni az alapanyagok és az elektrotechnika alapjai témakörökben, kötelező továbbá egy fizikai praktikum és szerkesztési gyakorlatok a gépelemek témakörben. Kötelező elméleti tantárgyak a mérnöki matematika, műszaki mechanika, gépelemek, gyártástechnika alapjai és gyártási alapanyagok. Ezekhez járulnak még laborgyakorlatok és a programozás alapismeretei.

A vizsgatárgyak a gyártási folyamatok és technika, alakítótechnika, szerkezeti anyagok, alapanyag-technika, gyártási mérés-technika és minőségbiztosítás, valamint a mérés- és a szabályozástechnika alapjai.

Mindegyik hallgató részt vesz a szakirányának megfelelő didaktikai kurzuson.

A tantárgyak (vö. 3.2.) szerinti stúdiumok felépítése hasonló a szakirány stúdiumaiéhoz, csak erre a célra általában kevesebb óraszám áll rendelkezésre.

Mindegyik hallgatónak egy-egy 4 hetes szakképző iskolai praktikumon kell részt vennie a tanulmányi idő első és második felében.

b) A gyakornoki szemináriumon folyó képzés

Az első államvizsga után, amellyel lezárulnak a főiskolai tanulmányok, a végzettek gyakornokként beiratkozhatnak egy gyakornoki szemináriumba. Itt kétéves gyakornoki szolgálat keretében folyik az iskolai gyakorlatra való felkészítés. A gyakornoki szeminárium iskolapedagógiai szemináriumból és két (a szakirány és a tantárgy szerinti) szakmódszertani szemináriumból áll.

Az iskolapedagógiai szeminárium feladata, hogy kapcsolatot teremtsen a főiskolán szerzett elméleti ismeretek és a pedagógiai gyakorlat között, megvilágítsa a szakképzés jelentőségét a társadalomban és az oktatásügyben, és bevezesse a gyakornokokat az iskola- és a hivatalnoki jogba.

A szakdidaktikai szemináriumokon a szakok vezetői²⁰ bevezetik a gyakornokokat a tantárgyak didaktikájába és metodikájába. Ugyanők segítik tanácsaikkal a gyakornokokat az iskolai oktatás előkészítésében és levezetésében, s ennek megfelelően rendszeresen látogatják a gyakorlóiskolákat.

A gyakorlóiskolákban vezető tanárokhoz²¹ osztják be a gyakornokokat, akik részt vesznek a vezető tanár óráin, és segítséget kapnak a vezető tanártól a saját gyakorló óráikhoz. Ezen túl még önállóan is tanítanak néhány órában.

A képzésnek ez a (főiskolai utáni) második szakasza a második államvizsgával — a tulajdonképpeni tanárvizsgával — zárul. A végzettek a "szakképző iskolai tanári hivatal jelöltje"²² szakmai képesítést kapják meg, és ennek birtokában pályázhatnak meg tanári állást az iskolahivataloknál, illetve az iskolai hatóságoknál.

5.2. A szakmai gyakorlatok oktatóinak képzése

A szakmai gyakorlatok oktatóinak képzése Alsó-Szászországban ún. oktatóképző szemináriumokon²³ folyik. Ez a képzési forma azoknak áll a rendelkezés-

²⁰Fachleiter

²¹Ausbildungslehrer

²²Assessor des Lehramtes an berufsbildenden Schulen

²³Ausbildungsseminar

sére, akiket ún. felkészítő alkalmazásba (mintegy betanulási időre) vettek fel valamelyik szakképző iskolába. Azt lehet felvenni az ilyen felkészítő alkalmazásba, aki

- elvégezte a reáliskolát,

- rendelkezik teljes szakmai végzettséggel és legalább három féléves szakfelsőiskolai végzettséggel (pl. technikus képesítéssel) vagy mestervizsgálóval, és

- legalább kétévi üzemi gyakorlata van.

A felkészítő alkalmazás idején oktatóképző szemináriumon és szakképző iskolában készül fel a jelölt. A képzés aszerint a szakirány szerint (vö. 3.3.) folyik, amely megfelel az oktatójelölt előképzettségének és addigi szakmai tevékenységének. Az oktatóképző szemináriumon

- iskolapedagógiai és

- a szakirány szakmai gyakorlati képzésének megfelelő didaktikai felkészítés folyik. Ehhez járul még a gyakorló oktatás az iskolában.

Az iskolapedagógiai képzés a következő területekről válogatott témákban zajlik: szakképzési pedagógia, pedagógiai pszichológia és szociológia, iskolaszervezet, iskolajog, hivatalnoki jog és közoktatásjog. Ehhez járul még a didaktikai szemináriumokon a szakirány gyakorlati képzésére vonatkozó didaktika és metodika.

Az oktatójelölteket beosztják a szakképző gyakorlóiskolákban egy tapasztalt oktatóhoz, és részben az ő vezetésével, részben önállóan oktatnak.

Emellett a szemináriumok előadói is látogatják és segítik az oktatójelölteket.

A képzés 18 hónap után zárul "a szakmai gyakorlat oktatója" képesítést adó vizsgával. Ennek birtokában pályázhatnak a végzettek iskolai alkalmazásra.

6. A szakképző iskolai tanárok foglalkoztatási helyzete

Az alkalmazásra vonatkozóan meg kell jegyezni, hogy egy idő óta restriktív a szövetségi tartományok magatartása. Noha még sok szakképző iskolában nincsen meg a teljes tanári, oktatói ellátottság, mégis csak kevés tanárt, oktatót vesznek fel a csökkenő tanulói létszám és a munkanélküliség következtében kiéleződött pénzügyi helyzet miatt. Ennek az a következménye, hogy sok kiképzett tanár és oktató nem kap állást, s emiatt mind kevesebb érettségizett fiatal jelentkezik szakképző iskolai tanári tanulmányokra a főiskolákon.

7. Kritikai megjegyzések a szakképző iskolák pedagógusainak képzéséhez

A kritikák nagyon sokfélék és sokirányúak, ezért itt csak a főbbeket lehet megemlíteni.

Kritizálják, hogy már egyévi gyakorlati munka után is lehet jeletkezni a tanári főiskolai tanulmányokra, s emiatt az elméleti tantárgyak tanárainak oktatómunkája nagyon távol áll a gyakorlattól. További kritizált kérdés, hogy egyáltalán létezik-e az elméleti tantárgyak és a gyakorlati képzés szerinti szétválasztás, és nem lenne-e jobb olyan tanerőket képezni, akik el tudják látni a szakképző iskolákban mind az elméleti oktatás, mind a gyakorlati képzés feladatait.

A jövőbeni fejlődésre különböző tendenciák rajzolódnak ki:

— az elméleti tantárgyak tanárainak képzése terén a szakmacsoportban és egy további, közismereti tantárgyban való képzés megtartása,

— lemondás a közismereti tantárgyban való képzésről a szakmai irányú képzés erősítésének, elmélyítésének javára,

— olyan tanárok képzése, akik a tantárgyaik szerint szakképző iskolában és gimnáziumban is alkalmazhatók,

— a legmesszebbmenő követelés pedig az elméleti tantárgyak és a szakmai gyakorlat tanerőinek képzésében meglévő szétválasztás megszüntetése.

* * *

A tanulmány eredeti címe: Die Ausbildung der Lehrer an berufsbildenden Schulen in der Bundesrepublik Deutschland.

Fordította: Varga Lajos